

Návrh projektu kvalitativního výzkumu

Téma: Jak se žije lidem na podpoře

Definice problému

Téma, jež bylo zadáno pro tento výzkum zní „*Jak se žije lidem na podpoře*“. Výzkum je zaměřen na problematiku sociálního vyloučení (exkluze). Budeme tedy vycházet z teoretického konceptu *sociální exkluze* v souvislosti s životem lidí, kteří jsou finančně závislí na přijímání *sociálních dávek*.

Teoretická východiska

Atkinson (2000) přistupuje ke konceptu sociálního vyloučení komplexně a označuje je za agregát „nejistot“ v různých oblastech společenského života, které se navzájem posilují a prohlubují. (Tyto oblasti společenského života podle některých autorů můžeme rozlišit zejména na politické, ekonomické a sociální.) Sociální vyloučení se objeví, když se jeden nebo více systémů zhroutí, což nám dovoluje soustředit se na úplný, vícerozměrný, dynamický proces.

Dá se říci, že jsou pro sociální exkluzi důležité hlavně deprivace či marginalizace vznikající na trhu práce a deprivace sociální, kdy dochází k rozpadu sociálních vazeb. Z tématu výzkumu vyplývá, že pozadím našeho výzkumu bude především ekonomická exkluze a můžeme přijmout předpoklad, že v důsledku této ekonomické exkluze lidé vypadnou z mnoha dalších systémů (např. vzdělávání). Nicméně můžeme také říci, že člověk bude vždy zahrnut alespoň do nějakého (sub)systému, i když z jiných bude vyloučen. Matky samoživitelky závislé na dávkách (doplatku do životního minima) se tedy pravděpodobně nerealizují na trhu práce¹ – ve formálním zaměstnání, ale jejich seberealizace se může odehrávat ve sféře neformální – tedy prostřednictvím péče o domácnost, dítě, případně i jinak v komunitě. Důležitý je také morální aspekt exkluze, který se odvíjí od toho jak MS samy a i okolí hodnotí to co je „dobrá“ a co je „špatná“ pozice ve společnosti (labelling). Na základě těchto předpokladů můžeme vyvodit otázku:

Jak vnímají svoji pozici ve společnosti?

Kdo je zodpovědný za jejich současnou situaci?

---

¹ Ovšem matka samoživitelka, která má nárok na doplatek do životního minima, může participovat na trhu práce, ale příjem z tohoto zaměstnání může být tak nízký, že ji to nevylučuje z nároku na tuto dávku (např. práce na částečný úvazek).

Jak vnímá jejich pozici okolí – z pohledu MS?

Co pro ně znamená být závislá na dávkách? (Vnímají to jako stigma nebo jako povinnost státu nebo jak?)

Od toho jak vnímají svoji pozici MS závislé na dávkách se mohou odvíjet různé individuální strategie řešení situace podle toho jak hodnotí důležitost jednotlivých (sub)systémů (např. „situace je pro MS vyhovující a nechce se účastnit formálního trhu práce“).

Jakou mají představu o možnostech řešení své situace a jak se jí snaží řešit?

Samozřejmě si uvědomujeme, že exkluze individua závisí ve velké míře na jeho celkové úrovni (kapacitě) mobilizovat nejenom ekonomické zdroje, ale i sociální (např. zdroje založené na sítích sociálních vztahů), kulturní (osvojení si znalostí a dovedností v oblasti např. literatury a umění) a symbolické zdroje (např. požívají nějaké prestiže či ocenění) (Bourdieu 1999 in: Borkel, Moller 2002). V tomto výzkumu se však zaměříme spíše na vztah mezi sociální exkluzí a (ne)participací na trhu práce. Nicméně je pravda, že pro úspěšnou participaci na trhu práce je třeba zmobilizovat všechny tyto typy zdrojů. Skupina MS na trhu práce je označována za rizikovou hned z několika důvodů:

1. Dlouhá rodičovská dovolená (v ČR až 4 roky) zužuje jejich sítě sociálních vztahů.
2. A dále během rodičovské dovolené postupně klesá jejich kvalifikace a status ve společnosti, čímž klesá i jejich sebevědomí a sebehodnocení.
3. MS mají specifické potřeby v důsledku současné pracovní participace a plnění rodičovských povinností, které jsou pochopitelně větší než je tomu v úplných rodinách. Jako příklad specifických potřeb můžeme zmínit jejich omezené možnosti plnění pracovních úkolů přesčas, práce na směny a časté absence z důvodu zvýšené péče o dítě, tyto a další omezení jsou zakotveny také legislativně v zákoníku práce, který by měli zaměstnavatelé respektovat, což může často vést k diskriminaci matek samoživitelek na trhu práce. (Nicméně handicap žen oproti mužům se přenáší v procesu socializace už od dětství, což se může projevit na úrovni respektive kvalitě lidského kapitálu)

Z těchto i jiných důvodů se tedy mohou možnosti žen – matek participovat na trhu práce snižovat hned několikanásobně. Vyvozujeme tyto otázky:

Jak chápou vztah mezi úrovní (kvalitou) jejich života a participací na trhu práce?

Jaký význam má pro ně zaměstnání?

Jak hodnotí přístup zaměstnavatelů a jiných institucí (úřadů)?

Hlavní výzkumná otázka

Jak se žije matkám samoživitelkám (dále jen MS) závislým na pobírání dávek sociální péče?

V rámci našeho výzkumu chceme osvětlit především jaká je životní zkušenost těchto matek, jak ji vnímají a jaký přisuzují této situaci význam. A dále, jak se vyrovnávají se svou životní situací a jaké nacházejí možnosti řešení (strategie). Nebudeme detailně zkoumat, jak se do této situace matky samoživitelky dostaly, neboť je to víceméně zřejmé a všeobecně známé.

Díličí výzkumné otázky

1. Jaká je životní zkušenost matek samoživitelek a jak tuto zkušenost vnímají? (nechat je povyprávět o svém životě – vyplyne samo jak žijí a co je pro ně největším problémem – finance, nepřítomnost partnera atd., Jaký rozdíl vidí MS mezi sebou a svými životními podmínkami a životními podmínkami jiných matek (například z úplných rodin)?
2. Jak vnímají svoji pozici ve společnosti?
3. Kdo je zodpovědný za jejich současnou situaci?
4. Jak vnímá jejich pozici okolí – z pohledu MS?
5. Co pro ně znamená být závislá na dávkách? (Vnímají to jako stigma nebo jako povinnost státu nebo jak?)
6. Jakou mají představu o možnostech řešení své situace a jak se jí snaží řešit?
7. Jak chápou vztah mezi úrovní (kvalitou) jejich života a participací na trhu práce?
8. Jaký význam má pro ně zaměstnání?
9. Jak hodnotí přístup zaměstnavatelů a jiných institucí (úřadů)?

Operacionalizace (nedokončený návrh)

6. Jakou mají představu o možnostech řešení své situace a jak se jí snaží řešit?

6a) Jak přistupují k řešení své situace?(aktivně, pasivně, participují na řešení nebo se spoléhají na pomoc někoho jiného,...)

6b) Jaké konkrétní strategie řešení volí?

6b) O jakých jiných pro ně využitelných strategiích vědí?

8. Jaký význam má pro ně zaměstnání? Jak chápou vztah mezi úrovní (kvalitou) jejich života a participací na trhu práce?

8a) Jaký význam má jejich zaměstnání pro jejich seberealizaci?

8b) Jaký význam má pro ně příjem ze zaměstnání?

8c) Jaký význam má pro ně sociální kontakt spojený se zaměstnáním?

9. Jak hodnotí přístup zaměstnavatelů a jiných institucí?

9a) Jak hodnotí pomoc ze strany ÚP?

9b) Poskytují jim podporu nebo naopak kladou překážky při získávání zaměstnání nějaké jiné úřady či organizace?

9c) Jak hodnotí přístup ze strany zaměstnavatelů?

Metody a techniky použité ve výzkumu

Výzkum bude mít kvalitativní charakter. Pro získání potřebných dat využijeme metodu personal experience narrative. Zvolily jsme techniku osobního polo-strukturovaného interview. Interview bude mít tématický charakter. Rozhovory s komunikačními partnery povedou sami členové pracovního týmu. Rozhovory budou prováděny individuálně s jednotlivými partnery. S každým partnerem bude proveden jeden rozhovor v délce 30-60 min.

Členové pracovního týmu předem osobně seznámí komunikační partnery s cílem výzkumu a s charakterem a délkou rozhovorů. Rozhovory budou nahrávány na diktafon a poté přepisovány do textového editoru. Neprodleně po ukončení jednotlivých interview tazatel zapíše poznámky do svého výzkumného deníku. Poznámky nebudou zapisovány během rozhovoru, abychom nenarušili neformální, otevřenou atmosféru během rozhovoru.

Získaný materiál nebude analyzován s pomocí počítačových programů. Členové pracovního týmu budou analyzovat vybrané skupiny komunikačních partnerů a budou usilovat o „intuitivní“ porozumění významům, které komunikační partneři přikládají daným tématům.

Charakteristika zkoumaného vzorku

Naše pracovní skupina se zaměří na sociálně potřebné matky samoživitelky, které pobírají doplatek do životního minima ze systému dávek sociální péče. Matky samoživitelky, coby potenciálně sociálně vyloučené, jsme si vybrali zejména na základě jejich statutu na trhu práce. A dále se může status matek samoživitelek zhoršovat kumulací s jinými faktory než je závislost na dávkách - např. příslušností k romskému etniku. Můžeme předpokládat, že u námi vybrané skupiny nemusí mít sociální vyloučení trvalý charakter a v některých případech může být pouze otázkou času (např. až děti povyroستou nebo si tato matka může najít partnera aj.).

Dále si je třeba uvědomit, že matka samoživitelka, která má nárok na doplatek do životního minima, může participovat na trhu práce, ale příjem z tohoto zaměstnání může být tak nízký, že ji to nevyklučuje z nároku na tuto dávku (např. práce na částečný úvazek).

Pro účely tohoto výzkumu bude vybráno 5 komunikačních partnerů. Výběr bude záměrný. Budou vybráni jednotlivci splňující následující charakteristiky:

- žena, které sama řádně pečuje alespoň o jedno dítě předškolního věku² (nepřítomnost otce)
- a pobírá doplatek do životního minima

Možná omezení výsledků výzkumu

Zvolený soubor komunikačních partnerů je nereprezentativní, a proto nemůžeme zobecňovat závěry výzkumu na všechny matky samoživitelky, což však vyplývá z povahy kvalitativního výzkumu.

Významnější problém se může objevit v důsledku toho, že sociální exkluzi spojujeme s participací na trhu práce, ale je možné, že tento aspekt (dimenze) sociálního vyloučení není pro matky samoživitelky natolik významný. Ovšem toto omezení jsme se snažili zohlednit v některých dílčích otázkách.

Prezentace výsledků výzkumu

Kdy bude výzkum proveden

Rozhovory budou realizovány v období od .....do..... Poté bude získaný materiál zpracován a k datu ..... budou k dispozici výsledky výzkumu.

Literatura:

---

² Předpokládáme, že nejvíce ohroženy závislostí na dávkách jsou matky dětí v předškolním věku v důsledku zvýšené potřeby péče.